

TIDSKRIFT FÖR POLITISK FILOSOFI
NR 1 2017 | ÅRGÅNG 21

Bokförlaget THALES

MAGNUS NORELL: *Kalifatets återkomst – orsaker och konsekvenser*, Stockholm: Trail, 2015

MAGNUS NORELL REDOGÖR i sin mycket innehållsrika och faktsäckade bok för de senaste årens utveckling i Mellanöstern. Han tecknar i de första fyra kapitlen det oerhört komplexa spelet mellan olika krafter i regionen, USA:s inblandning där och hennes koalition med västfientliga länder (som exempelvis Saudiarabien och Förenade Arabemiraten). I de därpå följande fem kapitlen beskrivs ingående fenomenet politisk islam, den Islamiska statens (IS) bakgrund, ideologiska rötter, och det militära hot IS utgör. I det näst sista kapitlet – »Ett ideologiskt krig om idéer» – redogör Norell för Västvärldens försök att intellektuellt hantera islam, islamism och terror i islams namn. Dessa försök präglas, menar Norell, av en beklämmande valhänthet: politisk korrekthet och rädsla för att kränka muslimer i Väst har, menar han, lagt en hämsko på det öppna, fria och rationella samtalet om dessa ytterst angelägna ämnen.

Norells bok är, som jag inledningsvis nämnde, mycket innehållsrik. Jag väljer att här fokusera på vad han har att säga om orsakerna till IS uppkomst, islamismens framväxt i Europa, samt debattklimatet kring dessa frågor i Västvärlden.

Norell driver tesen att IS – tvärtemot vad ofta som hävdas – *har* att göra med islam. Som Norell påpekar är det lätt att ge belägg för att så faktiskt är fallet. Man kan exempelvis konstatera att jihadisterna själva motiverar sitt agerande utifrån verser i Koranen och utifrån Muhammeds föredöme sådant detta framgår i haditherna. (Muhammed utgör ett rättesnöre och moraliskt föredöme eftersom han räknas som en perfekt människa.) Det är vidare klart att den av IS försvarade versionen av islam och den strikt bokstavstroga tolkning av Koranen som förkunnas i Saudiarabien i grund och botten är av samma slag. I Västvärlden medför påståendet att IS faktiskt

följer en strikt bokstavstrogen tolkning av Koranen risk att stämpas som »islamofob», vilket gör att politiska ledare och andra undviker att ens antyda något sådant. I Mellanöstern är dock tanken att den våldsbejakande islamismen i allmänhet och IS i synnerhet har sina rötter i en sådan tolkning långt ifrån ovanlig. I januari 2015 höll Egyptens president Al-Sisi ett tal vid Al-Azharuniversitetet i Kairo (vilket är det främsta av sunniislams lärosäten). Han riktade sig i talet till de religiöst lärde och sade bland annat att både IS och islamismen i allmänhet inte kan betraktas som en extremistisk tolkning av islam. IS och andra radikala islamisters idéer om religiöst fotat styre och jihad går att finna bland islams grundteser, sådana som islams ortodoxa huvudfåra utifrån de religiösa texterna tolkat dessa teser (s. 95). Al-Sisi efterlyste en »religiös revolution» för att göra sig av med det oerhört destruktiva tankegods som denna tolkning utgör.¹

Norells tes att IS och andra våldsbejakande islamistiska rörelser faktiskt har med islam att göra rör vid en öm punkt som provocerar många. Hur ofta hör vi inte att islamismen har sina rötter i fattigdom och utanförskap? Vid närmare granskning tycks det emellertid klart att sådana socioekonomiska förklaringar inte duger. IS-rekryter med härkomst från Europa kommer, som Norell påpekar, lika ofta eller oftare från välmående medelklasshem än från fattiga hem i utanförskapsområden. Enligt en läckt rapport sammanställd av brittiska MI5 är mer än 60% av alla radikaliserade islamistiska extremister välutbildade och kommer från välmående medelklasshem (s. 129).²

I diskussionen om IS ideologiska rötter framhåller Norell också det faktum att det under de senaste dryga tvåhundra åren går att hitta flera historiska exempel på försök att bygga renlärliga islamiska stater. Han beskriver kortfattat tre sådana försök (ss. 124–126). Dessa statsbildningar har två viktiga drag gemensamt med IS: de är dels aggressiva utåt mot omgivande icke-muslimska stater, dels utövar de repression inåt mot de muslimer som inte är tillräckligt renlärliga.

IS delar [...] många av dessa föregångares struktur och religiös-ideologiska inriktning; även IS uppstod i en region i kaos och under krisartade förhållanden; även IS slår brutalt ner all intern opposition och bedriver ett offensivt krig mot sina motståndare i akt och mening att sprida sitt inflytande och den religiösa tron; samhället man kontrollerar tvingas följa sharialagar och har trots, eller kanske tack vare, sin betoning på en strikt och intolerant ordning lyckats erövra, hålla och kontrollera samhället. (s. 127)

Norell sluter sig i ljuset av detta till att »IS är [...] ett logiskt resultat av islams politiska historia» (*ibid.*). Historiska fakta som dessa – och långt fler skulle kunna nämnas³ – är höggradigt relevanta för olika teser om orsakerna till IS framväxt. De kastar, mildt uttryckt, en skugga av tvivel över populära förklaringar i termer av sådant som fattigdom och Västvärldens utrikespolitik.

För att bekämpa IS så gäller det att förstå IS natur och att identifiera orsakerna bakom IS uppkomst. Och för att förstå detta gäller det först och främst att inse att IS inte är någon från andra islamistiska rörelser artskild rörelse. Även om man nu skulle lyckas definitivt bekämpa IS, så är det mer än troligt att en snarlik rörelse inom sinom tid uppstår. Militära insatser behövs men de är inte tillräckliga, menar Norell. Vad som därutöver behövs är man förhindrar uppkomsten av dylika rörelser. Detta kräver att man kommer åt rörelsernas ideologiska rötter.⁴ Dessa ideologiska rötter är islamismen, d.v.s. islam fattad som politisk ideologi. Norell betonar att de islamistiska rörelserna kan vara sinsemellan olika »och därför bör studeras i den kontext de befinner sig» (s. 111). Gemensamt för dem är att de menar att ett samhälle ska ha en religiös/ideologisk grund i islam. Enligt den mest renläriga formen av islamism ska lagstiftningen helt och hållet grundas på sharia, alltså den islamiska lag eller rätt som ytterst går tillbaka dels på Koranen – vilken tolkas bokstavligt och uppfattas som Allahs ord – och dels på profeten Muhammeds exempel sådant detta framstår i haditherna.

Olika islamistiska rörelser kan omfatta något olika ideologier, även om de alltså har det gemensamt att de betraktar islam som sin

ideologiska bas. Rörelserna kan dock skilja sig avsevärt åt vad gäller viljan att använda våld för att uppnå sina mål: våldsbejakande islamism, *jihadism*, menar att islam bör spridas med svärdet, medan annan islamism menar att islam bör spridas med andra medel, exempelvis genom mission (*dawa*), genom att man bildar islamistiska partier som ställer upp i demokratiska val (men också genom infiltration av andra partier, myndigheter, etc.). Skillnaden mellan IS och Muslimska brödrskapet har främst att göra med vilka medel man anser vara godtagbara eller lämpliga. Det slutgiltiga målet har de gemensamt: en teokratisk stat vars lagstiftning helt utgår ifrån sharia.

Islamismen – såväl den militanta som den icke-militanta – har vuxit sig allt starkare i Europa (vilket givetvis varit till hjälp för IS rekrytering av anhängare). Norell menar att detta är en utveckling som pågått ända sedan fatwan mot Salman Rushdie i februari 1989. Islamistiska organisationer – varav en del är det Muslimska brödrskapet under annat namn – har vuxit sig allt starkare. Norell menar sig se flera orsaksfaktorer som sammantaget bidragit till deras framgång. Genom islamisternas budskap att Västvärlden är »islamofobisk» och egentligen ointresserad av att integrera muslimer har de lyckats värva anhängare. Att stora delar av den muslimska diasporan har varit dåligt integrerade, haft låg utbildningsnivå och varit arbetslösa har knappast gjort islamisterna mindre framgångsrika (s. 162). Vidare har såväl myndigheter som politiska ledare uppvisat en identitetspolitiskt och multikulturalistiskt motiverad vilja att betrakta individer som tillhörande olika grupper eller kollektiv. Detta har passat islamisterna som hand i handske eftersom de då kunnat påta sig rollen att representera gruppen muslimer som helhet – detta trots att långt ifrån alla muslimer accepterar deras sätt att förstå islam (ss. 163–164).

Många politiker har med tiden kommit att ge multikulturalism och identitetspolitik sitt närmast oreserverade stöd. Detta stöd har, som sagt, varit islamisterna i Västvärlden till god hjälp. Dessa (självutnämnda) representanter för muslimer har till och med kunnat resa krav på särlagstiftning. Detta har tillsammans med kravet att särskild hänsyn ska tas till den muslimska gruppens intressen

lett till att shariadomstolar inrättats i Storbritannien (men också i Belgien och Tyskland). Dessa domstolar har rätt att besluta i familje- och affärsangelägenheter. Även om domstolarnas beslut bara är rådgivande så betraktas de i praktiken som legalt bindande. Det innebär att de får ett stort inflytande över den muslimska communityn. Deras inflytande drabbar främst kvinnor och barn: vårdnadstvist faller exempelvis vanligen ut till mannens fördel, och barn så unga som nio år tvingas in i barnäktenskap (ss. 164–165).

Norell är kritisk mot den multikulturalism som länge okritiskt hyllats av politiker, myndighetspersoner och journalister. Multikulturalismen har, menar han, snarare bidragit till segregationen än motverkat den. Förutom att den befast förtryck inom olika invandrargrupper, har multikulturalismen inneburit att islamister fått verka ostört för en islamisering av de utanförskapsområden där många med muslimsk bakgrund bor. (Ett av de mer obehagliga exemplen är hur man lyckats islamisera flera skolor i Storbritannien; ss. 198–199.)

Vi har de senaste decennierna kunnat bevittna en tilltagande självrensning, d.v.s. ett slags informell självpåtagen inskränkning av yttrandefriheten. Norell spårar denna utvecklings början till Rushdieaffären. Självrensningen har haft flera negativa effekter: angelägna samhällsproblem har inte kunnat belysas och diskuteras på ett öppet och förnuftigt sätt, och den konstnärliga friheten har begränsats. Den har också spelat islamisterna i händerna genom att den medfört att befogad kritik mot dem och deras sätt att förstå islam tystats ner.

Rushdies norske förläggare, William Nygaard, utsattes 1993 för ett mordförsök. Han sade efteråt att han aldrig ens snuddat vid tanken att det skulle vara något fel eller något farligt med att ge ut boken. Nygaards naivitet framstår idag som mycket avlägsen. Idag tycks det anses vara helt i sin ordning att en hel operaföreställning läggs ned för att inte »kränka» eller »såra» vissa religiösa grupper. Just detta hände 2006 då Deutsche Oper Berlin planerade en uppsättning av Mozarts *Idomeneo*. Norell ger ytterligare exempel som vittnar om den enorma förändring som skett sedan början av nittioalet. Hand i hand med självrensningen har försvaret för yttran-

defriheten alltmer kommit att förses med diverse förbehåll: yttrandefrihet är förvisso bra, *men*... Detta är problematiskt på flera sätt. Förutom inskränkningar i den konstnärliga friheten innebär detta, som Norell påpekar, i förlängningen att minoritetsgrupper drabbas. Detta eftersom kritik mot kulturellt betingade orättvisor inom sådana grupper anses vara förolämpande och kränkande mot gruppen som helhet. Kritik mot kulturellt betingade orättvisor utgör därmed det som ibland kallas »ett missbruk av yttrandefriheten».

Hur besynnerlig denna hållning är blir tydligt så snart man uppmärksammar den latent konflikt som finns mellan viljan att respektera minoriteter och några av våra mest grundläggande värderingar. Konflikten är denna. Barnäktenskap rättfärdigas av islam (eftersom profeten Muhammed ingick äktenskap med ett barn). Kritik mot denna sedvänja är därför kränkande och oacceptabel. Men samtidigt är barnäktenskap moraliskt oacceptabelt, och därtill olagligt. Därför måste sedvänjan skarpt kritiseras, och individer som agerar i enlighet med den lagföras.⁵ Det föreligger alltså en konflikt mellan vissa oerhört grundläggande värderingar, å ena sidan, och önskan att av hänsyn och respekt för vissa minoriteter inskränka yttrandefriheten, å andra sidan.

Det är dessvärre inte svårt att till och med bland författare och intellektuella hitta kritiker av vad de ibland kallar »missbruk av yttrandefriheten». När amerikanska PEN 2015 beslöt att tilldela Charlie Hebdo sitt *Freedom of Expression Courage Award* protesterade sex stycken PEN-medlemmar (fler anslöt sig senare). Skälet till protesten var att tidningen drivit med islam och därför ansågs vara rasistisk. Norell betraktar detta agerande som en »moralisk härdsmälta». Det är svårt att inte instämma i detta. Också Salman Rushdies ord om PEN-medlemmarnas protester förefaller träffande:

If PEN as a free speech organization can't defend and celebrate people who have been murdered for drawing pictures, then frankly the organization is not worth the name. (citerad på s. 168)

Ett sådant här agerande uppvisar, menar Norell, en »total tondövhets [...] och monumental brist på vilja att stödja dem som för den

reforminriktade kampen inom islam» (*ibid.*). Av författare och intellektuella kunde man kanske ha väntat sig något mer.

Bland de som är oförmögna att stå upp för yttrandefriheten finner vi också politiska ledare, exempelvis de som lägger sig i vad tidningar skriver och vad enskilda konstnärer målar. Norell nämner i detta sammanhang också hur EU:s utrikesförvaltning 2012 i ett uppprop tillsammans med *Organization of Islamic Cooperation* (OIC) prisar yttrandefriheten samtidigt som man tar avstånd från den, nämligen på så vis att man betraktar satir av religion (läs: islam) som uttryck för hat och därmed något oacceptabelt (s. 180, n. 340).

Norell är skarpt kritisk mot vad han betraktar som en feghet och oförmåga att stå upp för sant liberala värderingar. Det är, menar han, ett svek mot såväl våra öppna, fria västerländska samhällen som mot alla de journalister, författare, intellektuella i muslimska länder som lever med dödshot varje dag. Bland dem hittar man muslimer som vill reformera sin religion. Dessa muslimska reformister är Norells hjältar.

Norells mycket angelägna och värdefulla bok bör läsas av alla som vill förstå de brännande frågor den behandlar!⁶

→

Kent Gustavsson

Noter

1 Al-Sisi förefaller hoppas att man kan göra islam fredligt genom att rätt tolka de religiösa urkunderna, Koranen och haditherna. Det kan vara värt att notera att han inte går så långt att han säger att man måste ge upp den bokstavliga tolkningen av Koranen och antagandet att Muhammed är en perfekt människa. Al-Sisi verkar tänka sig att man kan hålla fast vid dessa men göra en omtolkning. Med dessa utgångspunkter är dock möjligheten att göra islam fredligt mycket liten. Vad man skulle behöva göra är att ge upp båda dessa utgångspunkter, vilket dessvärre förefaller ytterst svårt eftersom detta är centrala inslag i islams ortodoxa huvudfåra.

2 Norell verkar dock inte vilja gå så långt att han hävdar att socioekonomiska faktorer inte spelar någon som helst roll. Dylika faktorer har »i kombination med predikan från islamister» bidragit till den radikala islamismens framväxt i Europa (s. 162; min kursivering). Det finns knappast något att invända mot detta. Dock är det, vill jag påstå, lätt att se att socioekonomiska förklaringar inte räcker särskilt långt. Låt oss, för att göra detta

tydligt, anta att *alla* radikaliserade islamistiska extremister kommer från fattiga hem i utanförskapsområden (vilket *de facto* är felaktigt: inte ens en majoritet av dem har, som vi nyss såg, en sådan bakgrund). Inte ens då skulle vi kunna ge en fullständig förklaring av radikal islamism i termer av fattigdom och utanförskap. Det närmaste en socioekonomisk förklaring vi skulle kunna komma är i bästa fall en som, grovt uttryckt, skulle se ut så här: 'Fattigdom och utanförskap är en nödvändig men inte tillräcklig kausal betingelse för islamistisk radikalisering. Utöver denna kausala betingelse krävs också inflytande från den islamistiska ideologin. Ett sådant inflytande är i sin tur en nödvändig men inte tillräcklig kausal betingelse för radikalisering. Tillsammans med fattigdom och utanförskap utgör den islamistiska ideologin en tillräcklig kausal betingelse för radikalisering.' Lägg märke till att det är den islamistiska ideologin som avgör vilket uttryck fattigdomen och utanförskapet kommer att ta sig. Skulle de inblandade personerna påverkats av *Det kommunistiska manifestet* så hade uttrycket blivit ett annat. Då hade de gått med i ett kommunistiskt parti eller kanske anslutit sig till en revolutionär rörelse som siktar på att med våld krossa det kapitalistiska systemet.

3 En fyllig genomgång av islams historia med tonvikt på de under lång tid mycket framgångsrika försöken att med svärdet sprida islam samt de religiösa texter och kommentatorer som rättfärdigar detta heliga krig hittar man i Andrew G. Bostoms omfattande antologi *The Legacy of Jihad* (New York: Prometheus Books, 2005).

4 Detta är på intet sätt en ovanlig uppfattning. Norell delar den med flera andra terorforskare, exempelvis Hans Brun.

5 Eller som Norell kortfattat uttrycker saken: »barnäktenskap respekteras av islam eftersom profeten praktiserade det. Men det är olagligt och att låta bli att kritisera det är självklart inte tänkbart» (s. 202).

6 Tack till Jan Almäng för värdefulla synpunkter!